

Dos articles s'agrupen en el capítol intitulat «Sobre gramática y manuales dialogados». Jugant amb el títol d'una de les obres importants de Rolf Eberenz (junt amb Mariela de la Torre), *Conversaciones estrechamente vigiladas*, Antonio Narbona titula el seu article «Diálogos bajo control» [p. 247-267]; es tracta de l'anàlisi d'uns diàlegs publicats a Anglaterra el 1599 per John Minsheu i que havien de ser utilitzats pels anglesos per a aprendre espanyol; fou una obra que tingué vigència durant segles. L'article de Mariela de la Torre analitza els diàlegs de l'*Arte poética fácil* (1801) de Juan Francisco de Masdeu, autor d'origen català. Aquesta obra enllaça les tradicions de poètiques preceptives amb la dels manuals i gramàtiques dialogats; són diàlegs ficticis però, deixant de banda parts que són en realitat llargs monòlegs, intenten reproduir l'oralitat ja que l'autor desitja donar-los un estil planer i accessible. És també interessant que els diàlegs siguin entre un home i una dona: el mestre Metròfilo i la deixeblla Sofronia [p. 269-287].

En el capítol «La oralidad en torno a dos libros sapienciales», s'hi han reunit dos articles: el d'Hugo Bizzarri estudia les gloses dels refranys de la *Philosophia vulgar* de Juan de Mal Lara, glosses que tenen un vessant popular i oral [p. 291-300]. L'article d'Emili Casanova ens fa veure els recursos retòrics emprats pel bisbe Andreu Capella en els seus sermons en català, així com els trets dialectals que presenten o la introducció de castellanismes en la seva llengua [p. 301-321].

El capítol «Fingir el diálogo: la oralidad narrada» és el que reuneix un nombre més gran d'articles d'aquesta segona part; quatre articles estudien l'oralitat en obres de creació literària i cròniques; els articles es presenten en l'ordre cronològic de les obres estudiades, obres que van des del Cid fins a finals del segle XV, amb *Lo Somni de Johan Johan*. L'article de Carlos Alvar mostra com els diàlegs en el *Poema del Cid* s'adeqüen a les normes de la retòrica i les arts elocutives [p. 325-349]. Rafael Cano Aguilar analitza les intervencions en estil directe en les cròniques medievals, tant els monòlegs com els diàlegs, i els recursos que s'utilitzen per acostar-les al llenguatge oral [p. 351-370]. Victoria Béguelin-Argimón presenta un estudi sobre les interaccions orals en dos llibres de viatges del segle XV, la *Embajada a Tarmorlán* i les *Andanças e viajes de un hidalgo español* [p. 371-392]. Clou aquest capítol l'altre article de tema català del volum: Germà Colón fa veure com els diàlegs femenins en l'obra satírica *Lo Somni de Johan Johan*, escrita el 1497 per Jaume Gassull, mostren l'habilitat de l'autor per a reproduir el discurs oral femení amb una llengua molt espontània [p. 394-403].

Finalment, el capítol «La oralidad a diario: rasgos del habla en la prensa» recull dos articles de caire diferent: un de Milagros Carrasco que analitza els trets d'oralitat en dotze diàlegs publicats a Mèxic entre 1810 i 1827, l'època de la independència, i fets amb la intenció d'explicar al públic, d'una manera clara i propera, la situació política d'aquell moment [p. 407-422]; i l'altre, d'Yvette Bürki, que estudia els recursos per aconseguir la immediatesa comunicativa en unes cròniques de viatges publicades en el diari judeoespanyol *La Época*, publicat a Salònica entre 1875 i 1911; concretament s'analitzen nou articles apareguts entre 1901 i 1902 [p. 423-441].

En resum, es tracta d'una miscel·lània d'homenatge no cal dir que ben merescuda però també ben reeixida, ja que ens mostra tota la riquesa i diversitat d'un camp d'estudi al qual l'homenatjat ha dedicat nombrosos i importants treballs. Serà sens dubte per ell un motiu d'alegria veure que els estudis que ha impulsat donen resultats tan variats, interessants i engrescadors.

Maria Reina BASTARDAS I RUFAT
Universitat de Barcelona

BELLVESER, Ricard (coord.) (2011): *La novel·la de Joanot Martorell i l'Europa del segle XV*. València: Institució Alfons el Magnànim, 743 p.

L'any 2011 eixí de la impremta una publicació ineludible en la bibliografia tirantiana: les actes del Congrés Internacional «La novel·la de Joanot Martorell i l'Europa del segle XV», presentades en dos volums, el coordinador dels quals fou Ricard Bellveser. El congrés, que tingué lloc entre els dies 14 i 18 de setembre de l'any 2010 en el Centre Cultural la Beneficència de la ciutat de València, se celebrà

en el marc de l'Any Martorell declarat per la Institució Alfons el Magnànim, entitat que publica l'obra. Aquest congrés reuní en la ciutat del Túria experts d'arreu, els quals estigueren convidats a reflexionar sobre tres línies de recerca: l'obra de Martorell en relació amb el marc europeu en què es va gestar; els lligams del *Tirant lo Blanch* amb les grans novel·les cavalleresques tardomedievales; i, en tercer lloc, sobre les edicions i traduccions, antigues i contemporànies, de l'obra.

Les actes del congrés estan encapçalades per una presentació de Ricard Bellveser en què fa una breu crònica de les tres jornades d'activitat acadèmica i presenta, a més, els ponents que hi participaren. Tot seguit hi ha la intervenció que Dominique de Courcelles féu en la sessió inaugural, el dia 14 de setembre de l'any 2010 en un escenari tan lluït com la Llotja dels Mercaders de València: «Glòries cavalleresques en l'Europa mediterrània del segle xv: Valencia al principio de una Europa mediterránea», conferència en la qual es referí al valor actual i universal del *Tirant* i en què apuntà les tres perspectives que, segons el seu parer, emanaven del programa del congrés: la perspectiva temporal —Martorell com a viatger del temps—, l'espai —el viatge literari pel món medieval que conté el *Tirant*— i la pragmàtica, d'identitat i cultura —cavalleria i teologia, cristianisme i islam, nord, sud, est i oest.

Les pàgines següents recullen, per ordre cronològic d'intervenció en el congrés, la resta de les participacions. Així doncs, el primer volum inclou les ponències del dia quinze de setembre, la jornada dedicada a l'estudi del context històric i cultural en què fou concebut el *Tirant*. El primer estudi és el de Jacques Paviot, que deriva de la ponència «Les relations de la Couronne d'Aragon avec la Bourgogne et l'Empire Germanique», en la qual s'esbossa l'entramat de relacions polítiques, culturals i comercials entre ambdós territoris, important per a entendre la societat en què visqué Martorell i, de retruc, per a interpretar alguns referents de la novel·la. La següent aportació és la de Maria Teresa Ferrer i Mallol, «Fou Lluís Sescases l'autor de *Curial e Güelfa*? El nord d'Àfrica en la narrativa del segle xv», un estudi més ampli que la intervenció de la prof. Ferrer i Mallol en el congrés fruit del desenvolupament d'una hipòtesi sobre l'autoria del *Curial*. D'acord amb aquesta proposta, l'autor podria ser Lluís Sescases (secretari i bibliotecari d'Alfons el Magnànim) o, potser també —per bé que menys probablement—, Gabriel Cardona (mercader de Morella), residents tots dos a Savoia en el moment de redacció del *Curial*. La ponència original, però, tractà un tema ben diferent que també s'inclou en les actes: s'hi féu una síntesi de la història dels països del Magrib des del segle XIII fins a l'època del Magnànim com a escenari de part de l'argument de les dues novel·les cavalleresques en llengua catalana (el *Curial e Güelfa* i el *Tirant lo Blanc*) i amb especial referència a les relacions del nord d'Àfrica amb la Corona d'Aragó. En la mateixa línia d'estudiar la realitat històrica de la geografia que Martorell convertí en escenaris del *Tirant* hi ha la transcripció de la conferència de Guido d'Agostino, que clogué la primera jornada del congrés i en la qual es referí a «Napoli, Sicilia e Sardegna nel processo di incorporazione alla Corona d'Aragona nel basso medioevo».

En aquests jocs de política internacional europea tingué molt de pes la figura del cavaller, com apunta en el seu estudi José Enrique Ruiz-Domènec, «El papel de los caballeros en la política europea del siglo xv: de Boucicaut a Jacques de Lalaing», en el qual reflexiona a partir dels exemples de les figures d'aquests dos personatges, compromesos amb la política del seu temps, que encarnen un model de cavaller literaturitzat en obres com el *Tirant*. Aquesta transcendència, de fet, és la que convida Eduard Mira a plantejar l'enigma que en la novel·la no es faça referència als ordes militars de la Gerra i del Griu, tot i ser molt transcendents en l'època, més encara en la frontera sud-est de l'Europa cristiana que era Nàpols en el context de la campanya turca sobre Constantinoble. En parla en «Dracs i grius. Una frontera al sud-est».

No totes les aportacions, però, tracten el context sociopolític en el qual fou concebut el *Tirant*. Altres investigadors se centren en qüestions de caire cultural interessants també per a conèixer amb detall la novel·la de Martorell. És el cas de Juan Vicente García Marsilla, que publica en les actes l'escrit de la seua ponència «Narrar amb imatges. La pintura de retaules i la comunicació visual a la València del segle xv», en la qual lliga la visualitat extrema del *Tirant* —amb les descripcions d'ambients, llocs i personatges que s'hi fa— amb altres formes de comunicació visual de l'època, en concret els retaules, en un context, el de la València del segle xv, que vivia una autèntica «revolució de la imatge artificial». També en aquesta línia més aviat sociocultural se situa l'estudi de Vicent J. Escartí, «Representació social del poder i la festa al *Tirant* i a la Cort dels Borja», el qual fa un acarament entre la ficció novel·lesca i la

realitat de la cort dels Borja i dels reis d'Aragó que permet concloure que els detalls que dona Martorell de les festes al *Tirant* són reflex fidel, realista, de l'univers en què visqué Martorell.

Encara en el primer volum de les actes s'hi troben algunes de les ponències de la segona jornada, el dia setze de setembre, que es dedicà a les grans novel·les cavalleresques tardomedievales. Són les d'Alberto Várvaro, «La novela europea en el siglo xv», en la qual ressegueix, en el context literari del segle xv, els possibles precedents literaris del *Tirant* en la línia de la tipologia de la novel·la cavalleresca fixada per Riquer. Hi ha també la ponència d'Anna Maria Babbi, «L'*innamoramento* en la narrativa cavalleresca del segle xv», en què revisa la tradició dels enamoraments literaris que prefiguren, en tant que precedents en la tradició de la literatura cavalleresca, els del *Tirant*. Rafael M. Mérida Jiménez repassa, per la seua banda, la gènesi de la matèria de Bretanya i la recepció d'aquesta en l'àmbit hispànic i, en concret, català, en la ponència «De la "Matèria de Bretanya" al *Tirant lo Blanch*: lectures tardomedievales de les ficcions cavalleresques».

D'aquesta primera tanda de ponències que situen el *Tirant* en el marc general de la narrativa cavalleresca, es passa tot seguit a un segon grup que acara aquesta novel·la a d'altres obres concretes, com fa Michelle Szkilnik en l'estudi que tanca el primer volum: «*Jean de Saintré* ou le rêve d'une internationale chevaleresque». També va en aquesta línia la ponència d'Antoni Ferrando, situada ja en el segon volum de les actes, que reprén el *Petit Jehan de Saintré* per a acarar-lo ara al *Curial*, per bé que el gros de la seua intervenció s'adreça, com indica el títol «*Curial* i *Tirant* cara a cara», a oferir una perspectiva comparatista entre totes dues obres (en punts com els missatges proemials, l'autoria, la data de composició, etc.) que permeta destriar-ne la singularitat de cada una d'elles, pròximes en els trets que faciliten englobar-les sota la categoria de la novel·la cavalleresca, però llunyanes en l'argument, propòsit, tècnica de la *imitatio*, etc., i en què exposa els punts forts i els punts febles de les dues hipòtesis, la de Torró i la de Rubio Vela, sobre la identitat de Joanot Martorell.

La importància de la cort borgonyona per a l'anàlisi d'alguns dels referents del *Tirant* queda ja clara en l'escrit de Jacques Paviot; Rafael Beltran ho posa en pràctica, però, amb una qüestió de detall en el *Tirant*: «El diàleg poètic entre les divises de Tirant i Carmesina i els diàlegs emblemàtics dels ducs de Borgonya», ponència en la qual dona a conèixer la realitat de les lletres d'invenció — presents en el *Tirant* — que barregen la vestimenta, els emblemes i la poesia, i que en el *Tirant* aprofiten perquè els protagonistes mantinguen diàlegs amorosos amb una forta càrrega simbòlica.

Un altre detall bo per a determinar el grau de realisme de les novel·les *Tirant lo Blanc* i *Curial e Güelfa* és l'estudi contrastiu de l'armament que hi apareix en relació amb el present en altres relats cavallerescs i el que hi havia en la cort napolitana d'Alfons el Magnànim. Aquesta és la tasca que mamprén Antoni I. Alomar i Canyelles en «Les armes en la narrativa cavalleresca del segle xv», on fa un contrast quantitatiu i qualitatiu a diverses bandes en què s'inclouen les dues novel·les catalanes a més de la crònica de Desclot, el *Jehan de Saintré*, *La Queste del Saint Graal* i un catàleg de les armes de la cort del Magnànim extret a partir de les fonts iconogràfiques.

S'inclou també en aquest segon volum la intervenció de Jaume Torró, amb la qual s'encetà el matí de la tercera jornada. Aquest estudi de Torró, sota el títol «Els darrers anys de Joanot Martorell o en defensa del *Tirant*, la novel·la cavalleresca i la cort», pretén reforçar la hipòtesi — presentada ja abans en un article publicat a l'*Avenç* l'any 2002¹ — segons la qual Joanot Martorell residí en la cort barcelonina del príncep de Viana (per tant, un Martorell identificat amb la causa del príncep rebel en el marc de la guerra civil catalana), al qual serví com a mestre de ració i trinxant. Un Martorell força diferent al que presentà en el mateix congrés Agustín Rubio Vela, que el documenta no a Barcelona, sinó a Dénia servint els Sandoval com a procurador i, per tant, a l'altre bàndol en el conflicte de Catalunya i del príncep de Viana amb Joan II.²

1. TURRÓ, Jaume: «Joanot Martorell, escrivà de ració», *L'Avenç* núm. 273 (octubre 2002), p. 12-18.

2. Rubio Vela optà per publicar les conclusions del seu article en forma de llibre i renuncià, doncs, a l'article en les actes del congrés. La referència és: RUBIO VELA, Agustín (2010): *Joanot Martorell y el condado de Dénia. Una clave en el Tirant*. València: Gràfiques Papallona.

Una perspectiva relativament nova de l'estudi del Tirant és l'adoptada per Francisco Franco Sánchez en «*Tirant i l'Islam. L'Islam com a variable d'anàlisi de l'obra*», que només havia merescut abans l'atenció de la prof. M. Jesús Rubiera. Ara, el prof. F. Franco analitza la caracterització de l'Islam i dels musulmans —els antagonistes absoluts— que es fa en la novel·la. Un acostament semblant és el que segueix Anton M. Espadaler en «Notes sobre els dos orientes del *Tirant lo Blanch*», on els «orientes» als quals es fa referència són Bizanci i l'Imperi Turc. És sobre el realisme del retrat que fa Martorell al Tirant d'aquests dos mons que parla el prof. Espadaler.

Els darrers estudis són els dedicats a les traduccions de la novel·la, amb les aportacions de Vicent Martines, Elena Sánchez i M. Àngels Fuster en la ponència «*Tirant lo Blanch i les traduccions. La seducció poliglota i un escandall de traduccions orientals mediterrànies*». S'hi fa un repàs de la història de les traduccions del Tirant abans del segle xx i una panoràmica sobre les traduccions fetes des de començaments del xx i fins a la data, moment en què l'esforç de l'Institut Virtual de Traducció (IVITRA), ha contribuït encara més a universalitzar aquest clàssic de llengua catalana, amb les traduccions ja publicades o llavors en procés al francès, alemany, grec, tagàlog, turc, àrab, italià i polonès. Per la seua banda, Cesàreo Calvo també se centra en les traduccions del Tirant, en aquest cas en una en concret: «La versió italiana del Tirant», una ponència que tracta les circumstàncies de publicació i la recepció que es féu de l'obra en l'àmbit literari i cultural italià.

Finalment, tanca aquest segon volum la conferència de clausura del congrés, a càrrec de Josep Lluís Sirera, que tractà sobre les «Versions teatrals del Tirant», en una reflexió alhora teòrica —sobre el fet de dramaturitzar un text narratiu— i històrica —la revisió d'una tria d'adaptacions del Tirant interessants per motius diversos— sobre el procés de dramaturgia del Tirant lo Blanc.

Aquest congrés internacional, les actes del qual presentem, a més de permetre festejar com es mereix el clàssic valencià més internacional, contribuï de forma notable al progrés del coneixement sobre l'obra, el context en què fou escrita i, en general, la tradició literària en què s'insereix. I no només contribuï a augmentar-ne el coneixement, sinó a difondre'l entre els especialistes, que pogueren així intercanviar perspectives i opinions i, al capdavall, enriquir les pròpies opinions. Les aportacions fetes pels ponents, diverses en els enfocaments però alhora convergents en el tema, foren, com s'ha intentat posar de manifest, d'una grandíssima qualitat i interès, fins al punt que revifaren velles polèmiques (com la de la identificació de Martorell o la de l'autoria del Curial) i s'atacà camps que no havien estat abans prou considerats (com la perspectiva de l'Islam en el Tirant). I, al capdavall, és un esforç investigador que ara es veu materialitzat en forma d'aquests volums, que posen a l'abast ara d'un públic més general les contribucions dels diferents ponents del congrés de l'any 2010.

Jordi M. ANTOLÍ MARTÍNEZ
Universitat d'Alacant

BOECKX, Cedric / MARTÍN, Txuss (2013): *El clític datiu és més que un clític*. Lleida: Pagès editors, 71 p.

Els lingüistes Cedric Boeckx i Txuss Martín presenten l'opuscle *El clític datiu és més que un clític*, obra guanyadora de la II Edició del Premi Internacional Joan Solà. Aquest estudi de tot just 71 pàgines dedicat al clític datiu català té una voluntat d'anàlisi rigorosa, però alhora proposa unes implicacions que depassen l'àmbit dels estudis gramaticals catalans o, fins i tot, romànics. La proposta d'aquesta obra, audaç i estimulant, ve a demostrar —ens recorda Gemma Rigau en el pròleg— la idea de Joan Solà segons la qual les construccions relegades a la llengua col·loquial pels “gramàtics” són sovint un «robí excepcional» per entendre el funcionament de la facultat del llenguatge.

L'estudi, emmarcat en la versió minimalista de la gramàtica generativa, es divideix en cinc seccions, per aquest ordre: la introducció, la presentació dels fenòmens a estudiar, l'anàlisi de les dades (seccions tercera i quarta) i les conclusions. En concret, és en la segona secció on Boeckx i Martín declaren que el